

10. Frohock F.M. Public Policy: Scope and Logic. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1979. 332 p.
11. Habermas, J. Between Facts and Norms. Cambridge, 1996. 631 p.
12. Heidenheimer A., Hecl H., Adams C. Comparative Public Policy: The Politics of Social Choice in America, Europe and Japan. New York: St. Martin Press. 1990. 416 p.
13. Kingdon J. Agendas, Alternatives, and Public Policies. Boston: Little, Brown & Co. 1984. 240 p.
14. Rhodes R., Marsh D. Policy Network in British Politics. A Critique of Existing Approaches. *Policy Network in British Government* / eds.: D. Marsh, R. Rhodes. Oxford: Clarendon Press. 1992. P. 1–26.
15. Sabatier P.A., Jenkins-Smith H.C. Theories of the Policy Process. Oxford: Westview Press. 1999. 344 p.

References:

1. Anderson, D. Publychnaia polytyka: vvedenye. *Publychnaia polytyka: ot teoryi k praktyke* / N. Yu. Danylov, O. Yu. Hurova, N. H. Zhydkova. Spb., 2008. S. 11–34.
2. Anderson J.E. Public Policymaking: An Introduction. Boston: Houghton Mifflin Company, 2003. P. 1–34.
2. Beliaeva N.Iu. Razvitie kontsepta publichnoi politiki: vnimanie «dvizhushchim silam» i upravliaiushchim sub'ektam. *Polis*. 2011. 3. pp. 72–87
4. Brodie E., Cowling E., Nissen N., Paine A.E., Jochum V., Warburton D. Understanding Participation: A Literature Review. December 2009. URL: <http://www.sp.gov.tr/upload/Sayfa/47/files/Pathways-literature-review-final-version.pdf> (9.04.2020).
5. Dye T.R. Understanding Public Policy. Upper Saddle River, N.J. Pearson/Prentice Hall. 2008. 354 p.; Sharkansky I. Policy Analysis in Political Science. Chicago: Markham. 1970. 476 p.
6. Capano, G. Introduction: Multidimensional World of Policy Dynamics. *European and North American Experiences in Policy Change. Policy Drivers and Policy Dynamics* / G. Capano, M. Howlett. London, 2009. P. 1–12.
7. Frohock F.M. Public Policy: Scope and Logic. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1979. 332 p.
8. Habermas, J. Between Facts and Norms. Cambridge. 1996. 631 p.
9. Heidenheimer A., Hecl H., Adams C. Comparative Public Policy: The Politics of Social Choice in America, Europe and Japan. New York: St. Martin Press. 1990. 416 p.
10. Kingdon J. Agendas, Alternatives, and Public Policies. Boston: Little, Brown & Co. 1984. 240 p.
11. Piters B.G. Politicheskie instituty: vchera i segodnia. Politicheskaya nauka: novye napravleniya. Moscow: Veche, 1999. C. 218–231
12. Rhodes R., Marsh D. Policy Network in British Politics. A Critique of Existing Approaches. *Policy Network in British Government* / eds.: D. Marsh, R. Rhodes. Oxford: Clarendon Press. 1992. P. 1–26.
13. Sabatier P.A., Jenkins-Smith H.C. Theories of the Policy Process. Oxford: Westview Press. 1999. 344 p.
14. Shmatko N.A. Fenomen publichnoi politiki. *Sotsis*. 2001. 7. pp. 106–112.
15. Solov'ev A.I. Latentnye struktury upravleniya gosudarstvom, ili Igra tenei na like vlasti. *Polis*. 2011. 57. pp. 70–98.

DOI 10.31558/2617-0248.2021.6.4

УДК 321: 061.2(477)

САМОВРЯДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ І ТЕОРЕТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4051-2484>

Матвійчук А. В., к. політ. н., заступник генерального директора з науково-технічної роботи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України

У статті проаналізовано особливості еволюції, класифікацію та принципи функціонування самоврядних організацій, охарактеризовано основні стратегічні проблемні питання, які постають при оцінці ролі самоврядних організацій в українській політиці, виокремлено специфіку та базові взаємовигідні умови співпраці держави із самоврядними організаціями у сучасних реаліях розвитку громадянського суспільства.

Розвиток громадянського суспільства нерозривно пов'язаний із функціонуванням самоврядних організацій, які інституціоналізуються у перебігу своєї діяльності та зміцнюють демократичні принципи функціонування суспільства. Самоврядні організації забезпечують сприятливе середовище щодо врегулювання соціальних конфліктів, об'єднують громадян для розв'язання важливих для населення проблем, артикулюють та агрегують інтереси широких верств громадян, люблять їх у державних структурах та є своєрідним запобіжником негативного інформаційного впливу на громадську думку. Лібералізація суспільно-політичного життя в умовах глобалізації є

стимулом для підвищення впливу самоврядних організацій.

Розвиток взаємовідносин держави та самоврядних організацій є взаємовигідним і необхідним для розвитку громадянського суспільства та становлення дієвих засад співпраці громадськості з владою, що у свою чергу посилює органи місцевого самоврядування і підвищує рівень залучення громадян до вирішення місцевих проблем. У держави й у будь-якої самоврядної організації є спільні інтереси – зацікавленість у розвитку цивілізованого ринку. Самоврядні організації можуть існувати паралельно з контролюючими органами державної влади, а за бажанням останніх, в окремих випадках, контролюючі функції можуть повністю передаватися самоврядним організаціям. Скасування державного контролю, у цьому випадку, можливе лише за умови задоволення самоврядними організаціями принципу відповідності мінімальним вимогам до них, тобто за умови повного охоплення всіх суб'єктів професійної діяльності у суспільстві.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадські об'єднання, самоврядні організації, самоврядування

Matviichuk A.V. Self-governing organizations: evolution formation and theoretical comprehension

The article analyzes the features of evolution, classification and principles of functioning of self-governing organizations, characterizes the main strategic problematic issues that arise when assessing the role of self-governing organizations in Ukrainian politics, highlights the specifics and basic mutually beneficial conditions of cooperation between the state and self-governing organizations in the modern realities of the development of civil society.

The development of civil society is inextricably linked with the functioning of self-governing organizations, institutionalize in the course of their activities and strengthen the democratic principles of the functioning of society. Self-governing organizations provide a favorable environment for the settlement of social conflicts, unite citizens to solve problems that are important for the population, articulate and aggregate the interests of broad strata of citizens, lobby them in state structures and are a kind of protector of negative informational impact on public opinion. Liberalization of public and political life in the context of globalization is an incentive to increase the influence of self-governing organizations.

The development of relations between the state and self-governing organizations is mutually beneficial and necessary for the development of civil society and the formation of effective principles of cooperation between the public and the authorities, in turn strengthens local government bodies and increases the level of citizens' involvement in solving local problems. The state and any self-governing organization have a common interest – an interest in the development of a civilized market. Self-governing organizations can exist in parallel with supervisory bodies of state power, and at the request of the latter, in some cases, supervisory functions can be completely transferred to self-governing organizations.

The abolition of state control, in this case, is possible only if self-governing organizations meet the principle of compliance with the minimum requirements for them, that is, provided that all subjects of professional activity in society are fully covered.

Keywords: civil society, public associations, self-governing organizations, self-government.

Постановка проблеми. Ще за стародавніх часів люди об'єднувалися у певні осередки, організації, інституції, оскільки відчували більше можливостей впливу на навколишнє середовище через бажання забезпечити безпеку як першочергову потребу кожної людини у суспільстві. Право на свободу об'єднання є фундаментальним правом людини, що зумовлюється її природою та захищається низкою міжнародних актів й національним законодавством більшості країн світу. Об'єднуючись з іншими, людина ефективніше може реалізовувати свої права, висловлювати, відстоювати та захищати свої інтереси. Саме самоврядні організації сприяють вирішенню важливих для суспільства проблем і питань. Держава та самоврядні організації взаємопов'язані та забезпечують розвиток один одного. Відповідно, держава повинна створювати максимально сприятливі умови для створення, функціонування та розвитку самоврядних організацій, що на практиці відбувається не завжди. Трансформація суспільно-політичного життя в умовах глобалізації спонукає до теоретичного переосмислення місця і ролі самоврядних організацій у сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень. Питання становлення і типологізації самоврядних організацій у своїх роботах розглядали: В. Бех, Г. Нестеренко, К. Вінцукевич, Т. Заворотченко, О. Кокошинський, В. Кравчук, І. Лосєв, Н. Мішина, С. Пасічніченко, С. Пономарьов, В. Росіхіна, М. Слюсаревський, Л. Усаченко, А. Філіна і Т. Філіна, М. Хариш, І. Хожило та ін.

Теоретичне осмислення інституту самоврядування та діяльності самоврядних організацій є об'єктом дослідження таких науковців як С. Байрак, О. Батанов, Т. Бондарук, О. Бориславська, Р. Бортейчук, І. Гороховський, В. Граб, С. Серьогіна, Г. Євтушенко, І. Заяць, Н. Камінська, Є. Качмарський, Л. Козлова, В. Коструба, Т. Котенко, Т. Кулик, П. Любченко, А. Новак, В. Пахолок, В. Присажнюк, В. Сенчук, О. Скрипнюк, О. Солоненко, О. Сушинський, А. Ткачук, В. Тужик, О. Хуснутдінов.

Мета статті – проаналізувати особливості еволюції, класифікацію, принципи функціонування та взаємодії самоврядних організацій з державою.

Виклад основного матеріалу. Більшість сучасних дослідників трактують поняття «самоврядні організації» виходячи із визначення, запропонованого радянським істориком О. Степанським. Вчений перший почав систематичне дослідження історії дорадянських самоврядних організацій, які на його думку є «добровільним об'єднанням громадян, що ґрунтується на основі самоуправління та засновано згідно норм чинного законодавства; яке регулярно проводить свою діяльність для досягнення певних політичних, соціально-економічних та культурних завдань невиробничого та некомерційного характеру [1, с. 66]. У даному контексті важливо звернути увагу на застосування терміну «легальні», тобто ті, які визнавала держава. Нелегальні організації не могли і не можуть бути елементом громадянського суспільства, оскільки вони не забезпечують ефективної взаємодії ланки держава / громада / самоорганізація / індивід [2, с. 102].

Сучасні українські дослідники під поняттям «самоврядна організація» розуміють:

- добровільне об'єднання громадян, яке сприяє розвитку їхньої політичної, соціальної, трудової активності й самодіяльності, задоволенню їхніх потреб і запитів, реалізації і захисту їхніх багатограних інтересів, і діє згідно завдань і цілей, закріплених у їхньому «Статуті» [3, с. 5];
- формалізоване самодіяльне (неурядове) неприбуткове об'єднання громадян, спрямоване на реалізацію різноманітних колективних інтересів і захист колективних прав [4];
- об'єднання як світських, так і релігійних діячів, котрі, згідно зі «Статутами» цих об'єднань, проводять організаційну, просвітницьку й культурну діяльність, спрямовану на реалізацію завдань навчання й виховання дітей, молоді та дорослого населення [5, с. 8];
- добровільне статутне об'єднання громадян, яке виникає і функціонує на основах самоорганізації, знаходиться поза державою та поза економікою й надає кожному громадянину можливість самостійно висловлювати та реалізовувати свої різнопланові інтереси тощо [2, с. 105].

Самоврядна організація утворюється у формі недержавної некомерційної організації, заснованої на членстві в ній відповідних суб'єктів саморегулювання; некомерційні партнерства й об'єднання юридичних осіб (союзи, асоціації) є можливою формою створення самоврядних організацій. Ініціаторами створення самоврядної організації в тій або іншій сфері діяльності можуть бути:

- суб'єкти цієї сфери – як юридичні, так і фізичні особи;
- сформовані традиційні професійні об'єднання, що претендують на статус «самоврядної організації»;
- органи державного або муніципального управління;
- існуючі самоврядні організації відносно створення союзів таких організацій.

При цьому вирішальним фактором у створенні самоврядної організації є бажання й потреба в її створенні з боку різних представників, включаючи суб'єкти цієї області (сфери), органи державного або муніципального управління. У протилежному випадку – наприклад, при односторонньому бажанні у формуванні самоврядної організації лише з боку незначного числа суб'єктів за відсутності такої потреби з боку органів державного або муніципального управління – діяльність такої організації приречена на невдачу, оскільки одна з родових ознак самоврядної організації – конструктивна взаємодія з державою – не отримує можливості для реалізації [6].

Еволюція становлення поняття «самоврядна організація» знаходиться, як і дослідження власне теорії самоврядних організацій, на перетині знань кількох наук: історії, політології, соціології. На межі XIX початку XX ст. для визначення досліджуваного спектру легальних самоврядних організацій застосовувалося поняття «товариство» («общество»). До 1906 р. термін трактувався по-різному, як таке, що є чимось відмінним від державного; таке, яке діє від себе; небюрократичне / недержавне. Згідно «Тимчасових правил про товариства та союзи» 1906 р. усі самоврядні об'єднання називалися «товариством» або «союзом», а саме: «Товариством згідно змісту правил, визнається об'єднання кількох осіб, які, не прагнучи отримання для себе матеріального прибутку від проведеної діяльності, обрали за її предмет досягнення певної мети, а союзом об'єднання двох або кількох таких товариств, навіть і через систему їхнього представництва» [7, с. 3].

На початку XX ст. термін «громадський» розумівся у значенні недержавний, небюрократичний. Відповідно, громадськими (самоврядними) організаціями називали й статутні добровільні об'єднання, і органи місцевого самоуправління [2, с. 105].

Можна зробити висновок, що радянська доктрина та законодавча спадщина часів УРСР залишили нам недемократичні підходи до концепції права на свободу об'єднання у самоврядні організації, а тому формування нової концепції самоврядних організацій та розвиток права на свободу об'єднання відбулися, коли Україна стала незалежною, при цьому орієнтиром мали стати міжнародні стандарти та досвід зарубіжних країн [8, с. 76].

Зазначимо, що хоча сьогодні спостерігається активний розвиток інституту самоврядних організацій завдяки демократизації законодавчої бази та з огляду на зростання їхньої ролі в українському суспільстві, проте нинішня ситуація на українському політичному просторі досить часто характеризується складнощами у взаємовідносинах влади та неурядових структур. Ці складнощі саме й зумовлені причинами, що витікають із минулого, тоталітарної доби української історії [9, с. 112].

Щодо класифікації самоврядних організацій, то тут спостерігається багатовекторність підходів, залежно від застосованих критеріїв та підходів від конституційно-правових до історичних. Так, сучасний правник А. Тесліцький виділяє наступні види самоврядних організацій: 1) за способом утворення та формами діяльності: фронти, асоціації, спілки, фонди; 2) за умовами членства: з формально фіксованим та формально нефіксованим членством; 3) за кількістю членів: масові та елітарні; 4) за способом формування і ступенем охоплення мас: стихійні та свідомо організовані; 5) за складом професійні, жіночі, молодіжні, етнічні тощо; 6) за внутрішньою структурою: централізовані, нецентралізовані; 7) за масштабами діяльності: місцеві, загальнодержавні, міжнародні; 8) за соціально-правовим статусом: легальні, нелегальні; 9) за способом досягнення мети: реформаторські, консервативні; 10) за соціальним значенням для існування й розвитку суспільства: прогресивні, консервативні, реакційні [10].

Європейські дослідники сходяться на думці щодо важливості розподілу самоврядних організацій на:

- організацій-соціальні партнери ринку праці (профспілки та федерації роботодавців);
- організації, що представляють соціальні та економічні інтереси у широкому сенсі (організації споживачів);
- громадські організації;
- організації на рівні громади, через які громадяни можуть брати участь у житті громади (молодіжні асоціації чи об'єднання батьків) тощо [11, с. 13].

На думку В. Новохацького, самоврядні організації поділяються на:

1) організації, чий фокусні групи складають самі їх члени:

- «неурядові організації взаємодопомоги» (поєднують людей за принципом загального лиха або проблеми);
- «неурядові організації клубного типу» (включають різноманітні групи самовдосконалення, клуби за інтересами);

2) організації націлені на рішення проблем, безпосередньо не пов'язаних з життєвими інтересами самих їх членів:

- «неурядові організації соціальної спрямованості» та благодійні організації (орієнтовані на вирішення людських, гуманітарно-соціальних проблем);
- неурядові організації «екологічної спрямованості» (захист навколишнього середовища в широкому сенсі);

3) «інфраструктурні» організації (для сприяння діяльності інших неурядових організацій в самому широкому плані);

4) правозахисні організації:

- організації традиційного типу;
- організації громадянського контролю (здійснюють нагляд за діяльністю виконавчої влади, за дотриманням запропонованої законом процедури в ході виборчих кампаній та самих виборів) [12, с. 11-12].

О. Ващук серед загальних критеріїв класифікації самоврядних організацій виділяє такі їх базові характеристики як:

- порядок здійснення легалізації;
- організаційна структура та характер членства;
- статус та територія дії;
- суб'єкти діяльності (молодіжні, дитячі, жіночі організації, об'єднання ветеранів, спілки роботодавців, підприємців, організації медичних працівників, інвалідів та ін.);
- вид організаційно-правової форми (громадський рух, спілка, товариство, громадський / благодійний фонд, асоціація, конгрес, громадська / благодійна установа, благодійна організація (фундація, місія, ліга тощо);
- мотиваційні аспекти створення;
- сфера суспільного життя, в якій діє відповідна організація (культурні, просвітницькі, спортивні, екологічні, творчі);
- тип та спрямованість діяльності організації щодо суб'єкту, який її утворив (професійні спілки, благодійні організації, правозахисні організації, організації національних меншин, громадсько-політичні рухи) [13, с. 5-6].

На думку Є. Пожидаєва, стратегічні проблемні питання, які постають при оцінці ролі самоврядних організацій в українській політиці стосуються, у першу чергу, доцільності їхньої діяльності і спроможності виступати представниками інтересів держави і громадськості, а не окремих політичних сил. Це передбачає розкриття: 1) питання залежності таких організацій від вітчизняних політичних сил; б) доцільності таких організацій взаємодіяти з державними органами влади; в) проблеми визнання суспільством корисності суспільно-політичної активності таких організацій як інститутів демократії західного зразка [14].

Зрештою, державі вигідно співпрацювати із самоврядними організаціями з низки причин, головними з яких є:

1) більшість самоврядних організацій утворюється для вирішення тих же проблем, що й державні та муніципальні органи – турбота про малозабезпечених, хворих, соціально незабезпечених громадян, сприяння

вихованню та освіті дітей та підлітків, збереженню та розвитку культури тощо. Тобто, вони здійснюють таку діяльність, яка не здійснюється на комерційній, ринковій основі;

2) у деяких випадках діяльність самоврядних організацій є ефективнішою та економнішою, ніж дії державних установ. Тому державі вигідніше передавати частину коштів самоврядним організаціям, отримуючи за це виконання чітких та контрольованих зобов'язань, ніж самій створювати додаткові бюрократичні структури;

3) очевидна необхідність існування неурядових «мозкових центрів», які паралельно діючим державним аналітичним службам створюють свій продукт, що не просто конкурує на ринку аналітичних розробок, але й істотно впливає на розробку аналітичних матеріалів, які є результатом роботи державних інституцій. Адже відомо, що державні аналітичні служби, репрезентуючи матеріал, сформований на замовлення уряду, виходять з потреб кон'юнктурно-кланової необхідності, а не з аналізу об'єктивної реальності [14].

Держава може піти на передачу самоврядним організаціям функцій контролю за суб'єктами тієї або іншої діяльності лише у випадку, якщо ці організації зможуть забезпечити обсяг, якість і періодичність проведення контролю на рівні не меншому, ніж забезпечувався державними органами контролю. Таким чином, скасування державного контролю можливе лише за умови задоволення самоврядними організаціями принципу відповідності мінімальним вимогам до них. Самоврядування є таким лише за умови повного охоплення всіх суб'єктів діяльності або професії. Адже недоречно говорити про самоврядування, якщо однією частиною суб'єктів застосовуються певні правила діяльності, а для іншої її частини вони значення не мають. Є очевидним, що система недержавного регулювання може вважатися системою самоврядування, якщо вона відповідає принципу обов'язковості членства.

Зростання авторитету і значущості ряду самоврядних організацій сьогодні змушує задуматися про створення таких потужних національних громадських структур, які могли б скласти міжнародним самоврядним організаціям здорову конкуренцію в виробленні конструктивного (творчого) шляху розвитку нашого громадянського суспільства в умовах глобалізації, з урахуванням національних особливостей. Це завдання досить складне, але цілком здійсненне. Діяльність міжнародних самоврядних організацій має багато позитивних сторін, а для нейтралізації негативу, який супроводжує будь-яке явище, необхідно створення розумної противаги. Це сприятиме спрямуванню руху в потрібне русло, попередженню «перекосів». Врешті-решт забезпеченню врахування національних інтересів у процесі глобалізації. Сьогодні питання впливу глобалізації для України зумовлюється як її інтеграцією до європейських структур, так і необхідністю розбудови в процесі державотворення власного громадянського суспільства. Наша держава має вирішити основну проблему сучасного державотворення – забезпечення становлення та розвитку власної моделі самоуправління на національному та місцевому рівні, здатної відповідати на виклики глобалізації [15, с. 21].

Водночас фіктивні самоврядні організації, справляючи метою створення яких є прийняття участі у конкурсах на отримання грантів, фінансування з державних та місцевих бюджетів, участь у виборах в якості спостерігачів з метою здійснення порушень виборчого процесу створюють загрозу для формування демократичного громадянського суспільства [8, с. 158].

Отже, підсумовуючи особливості еволюції становлення і теоретичного осмислення діяльності самоврядних організацій, можемо констатувати наступне:

- право на свободу об'єднання дає людині на психологічному рівні відчуття безпеки, захисту, підтримки, значущості, відчуття того, що вона в колективі та може бути почутою;
- права на свободу об'єднання дає можливість колективно висловлювати, відстоювати, захищати свої інтереси і спільно досягати своїх цілей;
- у тих питаннях, де людині важко одноосібно досягти певного результату, колективно, через діяльність самоврядних організацій, їх ресурси, зокрема як юридичних осіб, вона може зробити це значно швидше та ефективніше;
- через самоврядні організації відбувається розв'язання соціальних проблем, що не можуть бути вирішені державою за допомогою власних ресурсів, оскільки саме самоврядні організації найчастіше виступають ініціаторами активізації питань соціального розвитку держави і суспільства. Це можуть бути такі важливі для суспільства проблемні питання як стан навколишнього середовища, сталий розвиток, попередження злочинності, розширення прав і можливостей жінок, соціальна справедливість, захист прав споживачів, реалізація інших прав людини, у такому разі держава не витрачає значні фінансові ресурси;
- через самоврядні організації забезпечується можливість участі людини у відкритій дискусії щодо сутності демократії та можливість впливу громадянина на державну політику;
- держава та інституції громадянського суспільства взаємопов'язані і забезпечують розвиток один одного, здійснюючи взаємний контроль. Зокрема, такий механізм, як громадський контроль, сприяє підвищенню ефективності роботи органів державної влади, місцевого самоврядування та судової влади, що справляє позитивний вплив на реалізацію прав і свобод приватних осіб;
- сьогодні самоврядні організації покликані стати важливим чинником підвищення активності населення держави, їх широкого залучення до вирішення важливих питань суспільного і державного будівництва, зміцнення демократичних цінностей у свідомості людей, адже активне громадянське суспільство є неодмінною ознакою розвинутої країни [16, с. 225-226; 17, с. 18].

Таким чином, самоврядні організації та їхні союзи є вищою формою в ієрархії суспільних неполітичних об'єднань. Основні принципи функціонування самоврядної організації, що відрізняють її від звичайних суспільних неполітичних об'єднань, – це визнання її державою як такої, конструктивна взаємодія з державою з питань регулювання відповідної сфери діяльності, окреслення стандартів і правил діяльності суб'єктів-членів самоврядної організації, заснованих на державних регулятивних принципах, а також наявність системи контролю й впливу за дотриманням установлених стандартів і правил. Основними мотивами участі суб'єктів професійної діяльності у самоврядних організаціях є економічні, правові, управлінські (включаючи маркетингові) і особистісні (можливості самореалізації через участь у діяльності самоврядних організацій) фактори. Кожна сучасна демократична держава повинна розробити систему гарантування права на об'єднання у самоврядні організації та інші форми асоціацій і об'єднань.

Бібліографічний список:

1. Степанский А. Общественные организации в России. Открытая политика. 1995. № 5 (7). С. 65-68.
2. Силка О. З. Становлення і діяльність громадських організацій в українському селі наприкінці XIX на початку XX ст. (на матеріалах Лівобережжя): дис. д. істор. н.: 07.00.01. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси., 2018. 604 с.
3. Матвійчук А. В. Громадські організації як чинник становлення громадянського суспільства: дис. к. політ. н.: 23.00.02. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2008. 184 с.
4. Лойко Л. Типологічне позиціонування національних організацій в індустріальній структурі громадянського суспільства. Політичний менеджмент. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2005_5_7 (дата звернення: 16.06.2021).
5. Борецько О. М. Просвітницько-педагогічна діяльність громадських товариств Волині (друга половина XIX – початок XX ст.). Житомир: Вид-во Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, 2011. 184 с.
6. Усаченко Л. М. Зарубіжний досвід неурядових організацій: функціональні моделі. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10ulmofm.pdf> (дата звернення: 18.06.2021).
7. Чарнолуцкий В. И. Справочная книжка об обществах и союзах. СПб.: Тип. Б. В. Вольфа, 1912. 158 с.
8. Чернявська Б. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації приватними особами права на свободу об'єднання у громадські організації в Україні: дис. д. філос. (081 Право). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К. 2021. 287 с.
9. Дітковська С. О. Еволюція радянської концепції громадських організацій. *Гуманітарний вісник*. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Gvi_2014_21_5\(2\)_10.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Gvi_2014_21_5(2)_10.pdf) (дата звернення: 16.06.2021).
10. Теслицький А. М. Класифікація громадських об'єднань в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. URL: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/559/8.pdf> (дата звернення: 17.06.2021).
11. Алексеев В. М., Липовська Н. А. Взаємовідносини держави та суспільства. URL: http://www.dridu.dp.ua/biblioteka/doc/Vzayemovidnosyny_derzhavy_ta_suspilstva.pdf (дата звернення: 18.06.2021).
12. Новохацький В. Д. Неурядові організації як фактор розбудови громадянського суспільства в Україні: автореф. дис. к. політ. н.: 23.00.02. Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2005. 18 с.
13. Ващук О. М. Конституційно-правовий статус громадських організацій України: автореф. дис. к. ю. н.: 12.00.02. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2004. 17 с.
14. Пожидаєв Є. О. Неурядові організації у суспільно-політичному житті України: межі участі та пріоритети діяльності. *Стратегічні пріоритети*. URL: https://www.lib.dp.ua/text/sp2007_4_3.pdf (дата звернення: 15.06.2021).
15. Руциньська Т. П. Господарсько-правовий статус громадських організацій. Форум права. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_3_41 (дата звернення: 18.06.2021).
16. Чернявська Б. В. Значення неурядових (громадських) організацій як показника рівня демократії та розвитку громадянського суспільства у державі. *Visegrad Journal on Human Rights*. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/907944.pdf> (дата звернення: 16.06.2021).
17. Керівні принципи щодо свободи об'єднань / Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Проект «Координатор проектів в Україні». URL: <https://www2.osce.org/files/f/documents/1/2/233076.pdf> (дата звернення: 14.06.2021).

References:

1. Stepanskyi A. Obshchestvennye orhanyzatsyy v Rossey. Otkrytaia polytyka. 1995. № 5 (7). S. 65-68.
2. Sylka O. Z. Stanovlennia i diialnist hromadskykh orhanizatsii v ukrainskomu seli naprykintsi KhIKh na pochatku KhKh st. (na materialakh Livoberezhzhia): dys. d. istor. n.: 07.00.01. Cherkaskyi natsionalnyi universytet imeni Bohdana Khmelnytskoho. Cherkasy., 2018. 604 s.
3. Matviichuk A. V. Hromadski orhanizatsii yak chynnyk stanovlennia hromadianskoho suspilstva: dys. k. polit. n.: 23.00.02. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. K., 2008. 184 s.

4. Loiko L. Typolohichne pozytsiuvannya natsionalnykh orhanizatsii v industrialnii strukturi hromadianskoho suspilstva. Politychnyi menedzhment. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2005_5_7 (data zvernennia: 16.06.2021).
5. Boreiko O. M. Prosvitnytsko-pedahohichna diialnist hromadskykh tovarystv Volyni (druha polovyna KhIKh – pochatok KhIKh st.). Zhytomyr: Vyd-vo Zhytomyr. derzh. un-t im. I. Franka, 2011. 184 s.
6. Usachenko L. M. Zarubizhnyi dosvid neuriadovykh orhanizatsii: funktsionalni modeli. Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10ulmofm.pdf> (data zvernennia: 18.06.2021).
7. Charnoluskyi V. Y. Spravochnaia knyzhka ob obshchestvakh y soiuzakh. SPb.: Typ. B. V. Volfa, 1912. 158 s.
8. Cherniavska B. V. Administratyvno-pravove zabezpechennia realizatsii pryvatnymy osobamy prava na svobodu obiednannia u hromadski orhanizatsii v Ukraini: dys. d. filos. (081 Pravo). Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. K. 2021. 287 s.
9. Ditkovska S. O. Evoliutsiia radianskoi kontseptsii hromadskykh orhanizatsii. *Humanitarnyi visnyk*. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Gvi_2014_21_5\(2\)_10.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Gvi_2014_21_5(2)_10.pdf) (data zvernennia: 16.06.2021).
10. Teslitskyi A. M. Klasyfikatsiia hromadskykh obiednan v Ukraini. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*. URL: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/559/8.pdf> (data zvernennia: 17.06.2021).
11. Aleksieiev V. M., Lypovska N. A. Vzaïmovidnosyny derzhavy ta suspilstva. URL: http://www.dridu.dp.ua/biblioteka/doc/Vzayemovidnosyny_derzhavy_ta_suspilstva.pdf (data zvernennia: 18.06.2021).
12. Novokhatskyi V. D. Neuriadovi orhanizatsii yak faktor rozbudovy hromadianskoho suspilstva v Ukraini: avtoref. dys. k. polit. n.: 23.00.02. Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet. Dnipropetrovsk, 2005. 18 s.
13. Vashchuk O. M. Konstytutsiino-pravovyi status hromadskykh orhanizatsii Ukrainy: avtoref. dys. k. yu. n.: 12.00.02. Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. K., 2004. 17 s.
14. Pozhydaiev Ye. O. Neuriadovi orhanizatsii u suspilno-politychnomu zhytti Ukrainy: mezhi uchasti ta priorytety diialnosti. *Stratehichni priorytety*. URL: https://www.libr.dp.ua/text/sp2007_4_3.pdf (data zvernennia: 15.06.2021).
15. Rutsynska T. P. Hospodarsko-pravovyi status hromadskykh orhanizatsii. Forum prava. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_3_41 (data zvernennia: 18.06.2021).
16. Cherniavska B. V. Znachennia neuriadovykh (hromadskykh) orhanizatsii yak pokaznyka rivnia demokratii ta rozvytku hromadianskoho suspilstva u derzhavi. *Visegrad Journal on Human Rights*. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/907944.pdf> (data zvernennia: 16.06.2021).
17. Kerivni pryntsyipy shchodo svobody obiednan / Orhanizatsiia z bezpeky ta spivrobotnytstva v Yevropi. Proiekt «Koordinator proektiv v Ukraini». URL: <https://www2.osce.org/files/f/documents/1/2/233076.pdf> (data zvernennia: 14.06.2021).